MERKINĖ

Mindaugas Grikpėdis

Merkinės piliakalnio aplinkos tyrimai 2020 m.

2020 m. Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcija įgyvendino Merkinės piliakalnio tvarkymo ir pritaikymo lankymui projektą. Tvarkybos darbai vyko Merkinės piliakalnio su papiliu (UK 22957) ir Merkinės senojo miesto vietos (UK 3680) teritorijose (Varėnos r., Merkinės sen.). Atnaujinamos ir naujai įrengiamos infrakstruktūros vietose atlikti žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai. Ištirta 19 šurfų, iš viso 36,35 m^2 plotas, įžemis pasiektas 24,85 m^2 plote, žvalgytas 800 m^2 plotas (1 pav.).

Merkinės piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje, 100 m į ŠV nuo Nemuno ir Merkio santakos, Stangės upelio kairiajame krante. Manoma, kad piliakalnio aikštelė buvusi ne mažiau nei 20 m skersmens, iš visų pusių apjuosta pylimu, tačiau didžioji dalis jos XIX–XX a. I pusėje nuplauta Stangės upelio. Išliko 7x5 m dydžio aikštelės PR dalis bei P ir R dalyse supiltas 1,5 m aukščio, 15 m pločio pylimas plokščiu viršumi. Piliakalnio šlaitai statūs, 12–30 m aukščio. Į ŠR nuo piliakalnio esančioje aukštumoje yra papilys. Piliakalnį ir papilį skiria 15 m gylio griova, dugne siekianti 12 m plotį. Piliakalnio P ir V papėdėse yra gyvenvietė su XVI–XVII a. kultūriniu sluoksniu. Piliakalnis datuojamas XIV–XV a., jame stovėjusi Merkinės pilis rašytiniuose šaltiniuose minima nuo 1377 m. (*LPA*, 2005, t. III, p. 298).

Piliakalnis ir jo aplinka tyrinėta keletą kartų. 1971 m. vykdant tvarkymo darbus piliakalnio V papėdėje (40 m^2), V šlaite (9 m^2) ir

1 pav. Situacijos planas: 1 – šurfai; 2 – žvalgymų plotai. M. Grikpėdžio brėž.

Fig. 1. Situation plan: 1 – test pits; 2 – surveyed areas.

2 pav. Merkinės piliakalnio V papėdėje tiriami šurfai 12–19. M. Grikpėdžio nuotr.

Fig. 2. Test pits 12–19 at the W foot of Merkinė Hillfort.

piliakalnio aikštelę juosusio pylimo V dalyje (3 m^2) archeologinius tyrimus atliko D. Balčiūnaitė. Pylimo vietoje aptiktas 3,2 m storio kultūrinis sluoksnis, skiriamas trims raidos etapams. Piliakalnio V papėdėje perkasa tirta iki 1,2 m gylio (įžemis nepasiektas), joje aptikta XVI–XVII a. radinių (*LIIR*, f. 1, b. 1597; *LPA*, 2005, t. III, p. 298; Vaitkevičius V., Merkinė XIII–XIV amžiuje, *Merkinės istorijos bruožai*. Vilnius, 2004, p. 83–110). 2006 m. vykdant Merkinės piliakalnio tvarkybos darbus archeologinius tyrimus atliko V. Kliaugaitė – ištirtas 189 m^2 plotas, žvalgytas 8 tūkst. m^2 plotas. Griovoje tarp piliakalnio ir papilio iki projektinio 15–30 cm gylio iškastos 5 perkasos, aptiktas XVII–XIX a. kultūrinis sluoksnis, siejamas su dvarvietės egzistavimu piliakalnyje ar papilyje laikotarpiu. Piliakalnio V papėdėje tirtame šurfe aptiktas 60–80 cm storio kultūrinis sluoksnis su XVI–XVIII a. šukėmis (*ATL 2006 metais*, 2007, p. 545; *LIIR*, f. 1, b. 4660).

2020 m. tyrimai vykdyti įvairiose piliakalnio aplinkos vietose, aptiktas 0,15–2,8 m storio kultūrinis sluoksnis skiriamas XIII–XV, XVI–XVII ir XIX–XX a. laikotarpiams. Be to, atidengtas XVII a. pastato mūrinio pamato fragmentas ir lokalizuota iki tol nežinota akmens amžiaus gyvenvietė. Toliau trumpai pristatomi tyrimų rezultatai atskirose zonose.

Merkinės senojo miesto vietos teritorijoje, Stangės upelio dešiniajame krante tirti 4 šurfai. Greta automobilių stovėjimo aikštelės (šurfai 1–2) nuo 1,13–1,55 m gylio aptiktas 3–15 cm storio XVII a. kultūrinis sluoksnis; įžemis pasiektas 1,28–1,7 m gylyje. Stangės dešiniojo kranto slėnyje (šurfai 3–4) nuo 1,2–1,3 m gylio aptiktas 20–40 cm storio sluoksnis su pavieniais XVII–XIX a. radiniais, žemiau buvusiuose sluoksniuose radinių neaptikta. Įžemis pasiektas 1,9–1,95 m gylyje.

Merkinės piliakalnio su papiliu teritorijoje, Stangės kairiajame krante tirta 15 šurfų. Piliakalnio V papėdėje esančioje aikštelėje (šurfai

5, 12–19) (2 pav.) aptiktas 15–90 cm storio XVI–XVII a. kultūrinis sluoksnis ir įgilintos struktūros – galbūt buvusios molio kasimo duobės. Tarp piliakalnio ir Stangės upelio (šurfai 6–7) archeologiškai vertingo kultūrinio sluoksnio nerasta, įžemis pasiektas 10–75 cm gylyje. Griovos tarp piliakalnio ir papilio centrinėje dalyje (šurfai 9–11) aptiktas XVI–XVII a.

3 pav. LDK Aleksandro denaras iš šurfo 8: aversas – Vytis, reversas – erelis. M. Grikpėdžio nuotr.

Fig. 3. The GDL Aleksander I denar from test pit 8: obverse – the Lithuanian Vytis, reverse – the Polish eagle.

4 pav. Metaliniai radiniai: a – šratas; b, c – sagos; d – grąžtas; e – peilis; f – lanko strėlės antgalis; g – diržo sagtis. M. Grikpėdžio nuotr.

Fig. 4. Metal finds: a – a musket ball; b, c – buttons; d – a drill bit; e – a knife; f – an arrowhead; g – a belt buckle.

kultūrinis sluoksnis ir čia stovėjusio pastato mūrinio pamato liekanos. Įžemis šioje vietoje pasiektas 1,95–2,8 m gylyje.

Archeologinės medžiagos gausa išsiskyrė minėtos griovos Š dalyje tirtas šurfas 8. Jame nuėmus velėną iki 45 cm gylio buvo tamsiai pilkas sluoksnis, kurio apatinėje dalyje aptiktas Jono Kazimiero Vazos šilingas. Horizonte buvo daug XVII a. būdingos buitinės keramikos, pavienių XVIII–XIX a. šukių, o sluoksnio viršutinėje dalyje pasitaikė ir XX a. radinių. Žemiau buvo 35–45 cm storio žvyringo smėlio sluoksniai. Juose aptikta gyvulių kaulų, XVI–XVII a. būdingos buitinės ir statybinės keramikos, viena smulki šukelė, puošta bangelės ornamentu. Nuo 85–90 cm gylio tirtas XVI a. datuojamas iki 20 cm storio juodas sluoksnis su angliukais ir smulkiais akmenukais, raudonų plytų nuolaužomis. Aptikta XIII–XVI a. būdingos buitinės keramikos, Aleksandro LDK denaras (3 pav.), geležinė vinutė, kabliukas, gargažė. Sluoksnyje buvo daug zooarcheologinės medžiagos – 47 % identifikuotų kaulų priklauso medžiojamai faunai (briedis, taurusis elnias, stirna). Žemiau buvo 30 cm storio gelsvo smėlio sluoksnis, jame aptiktos kelios buitinės keramikos šukės, molio tinko gabalėlis, geležinio grąžto fragmentas (4:d pav.), du gyvulių kaulai. Sluoksnio apatinėje dalyje išryškėjo 20–30 cm pločio, 1,2 m ilgio ŠV–PR kryptimi orientuotas iki 5 cm storio anglių sluoksnelis. Nuo 1,4 m gylio slūgsojo 10–15 cm storio rudo molio sluoksnis be radinių. Po juo buvo 20 cm storio smėlingas gruntas su molio priemaišomis, angliukais ir molio tinko fragmentais. Rastos 4 smulkios apžiestų indų šukelės, dviejose iš jų matyti fragmentiškas bangelės ornamentas, o vienoje – horizontalios linijos (5 pav.). Nuo 1,74–1,8 m gylio atidengtas antrasis 10–15 cm storio rudo kietesnio molio sluoksnis. Jame buvo pavienių angliukų, aptiktas rudo degto

molio gabaliukas, du smulkūs molio tinko fragmentai ir galvijo dantis. Aprašytus horizontus nuo 1,4 m gylio skiriame XIII–XV a. Įžemis – žvyringas smėlis pasiektas 1,85–1,9 m gylyje.

Ankstyviausias žmogaus veiklos šioje teritorijoje etapas datuojamas akmens amžiumi. Gausesnė titnaginių dirbinių koncentracija aptikta piliakalnio V papėdėje, kur lokalizuota akmens amžiaus gyvenvietė. Skaldymo technikų įvairovė rodo, kad čia lankytasi ne kartą, ir ne vienos epochos metu (6 pav.). Pirmą kartą šioje vietoje apsistojo vėlyvojo paleolito – ankstyvojo mezolito bendruomenė, o dalis dirbinių galbūt sudaro atskirą neolito–bronzos amžiaus tarpsnio radinių rinkinį. Išlikusio nesunaikinto akmens amžiaus archeologinio sluoksnio ar struktūrų neaptikta – visi titnaginiai radiniai surinkti istorinių laikų kultūriniuose sluoksniuose.

Rašytiniuose šaltiniuose Merkinės pilis minima nuo 1377 m., tačiau manoma, kad gynybinis ir administracinis punktas šioje vietoje galėjo būti įsteigtas jau XIII a. (Vaitkevičius V., Merkinė XIII–XIV amžiuje, *Merkinės istorijos bruožai*. Vilnius, 2004, p. 83–110). Viduramžių laikų negausių radinių aptikta keliose vietose – griovoje tarp piliakalnio ir papilio bei piliakalnio V papėdėje. Tai XIII–XV a. būdingos buitinės keramikos šukės ir XIV a. viduriui – XV a. pradžiai būdingas lanko strėlės antgalis (4: f, 5 pav.). Nesuardytas šio laikotarpio horizontas aptiktas griovos tarp piliakalnio ir papilio Š dalyje (šurfas 8), kur 1,4–1,9 m gylyje buvo du rudo molio sluoksniai, atskirti smėlingo grunto tarpsluoksniu. Merkinės pilies funkcionavimo laikotarpiu griovos paviršius šioje vietoje galėjo būti plūktas moliu, tai daryta dviem etapais. Griovos Š dalies paviršius tuo metu buvęs apie 1,4–1,9 m žemiau dabartinio lygio.

XV a. Merkinės pilis kaip gynybinis centras transformavosi į ūkinį centrą – buvo įkurtas

5 pav. Šurfe 8 aptikta XIII–XV a. būdinga apžiesta keramika su bangelės ir horizontalių linijų ornamentais. M. Grikpėdžio nuotr.

Fig. 5. Partly thrown pottery with wavy and horizontal line decoration that is characteristic of the 13th–15th centuries and was discovered in test pit 8. Scale – 1 cm.

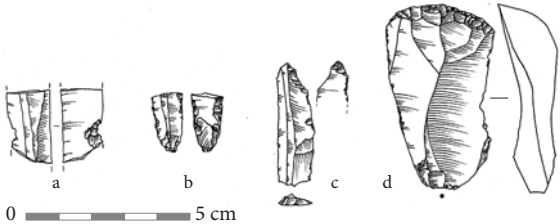

6 pav. Titnago dirbiniai: a – skeltė ar mikrorėžtukas (?); b – strėlės antgalio įkotė (?); c – grąžtelis; d – gremžtukas. G. Gudaitienės pieš.

Fig. 6. Flint finds: a – a blade or microburin (?); b – an arrowhead tang (?); c – a borer; d – a scraper.

didžiojo kunigaikščio dvaras (Vaitkevičius V., Merkinės dvaras, *Merkinės istorijos bruožai*. Vilnius, 2004, p. 145–158). Su Merkinės dvaro erdve siejami XVI–XVII a. horizontai aptikti gerokai platesnėje erdvėje – griovoje tarp piliakalnio ir papilio, piliakalnio V papėdėje. Griovos tarp piliakalnio ir papilio Š dalyje (šurfas 8) aptiktame XVI a. sluoksnyje daug gyvulių kaulų, tarp kurių nemažą dalį sudarė medžiojama fauna; virš jo buvo XVII a. horizontas. Griovos centrinėje dalyje (šurfai 9–11) aptiktas šio laikotarpio kultūrinis sluoksnis ir buvusio statinio mūrinio pamato liekanos (šurfas 10). Piliakalnio V papėdėje aptiktas XVI–XVII a. kultūrinis sluoksnis ir preliminariai šiam lai-

kotarpiui skiriamos galbūt kasant molį suformuotos duobės (šurfai 15, 17, 19).

Archeologinių tyrimų metu aptikti ir LNM perduoti 408 radiniai. Didžiąją dalį jų – 298 vienetus sudaro buitinė keramika, kurią galima skirti į keletą atskirų grupių. Ankstyviausiai grupei priklauso apžiesti indai, išorėje puošti bangelės ar horizontalių linijų ornamentais (5 pav.), būdingi XIII–XV a. Šių radinių aptikta negausiai ir tik smulkių fragmentų. Didžiąją keramikos dalį sudaro XVI–XVII a. būdingų indų šukės, tarp kurių dominuoja apžiesti neglazūruoti oksidacinėje aplinkoje degti indai, dalis jų išorėje puošti horizontaliomis linijomis. Žiestų indų aptiktos 67 šukės, glazūruotų – 45. Dominuoja žalios spalvos glazūra, gerokai rečiau naudota ruda, o geltona identifikuota vieninteliu atveju. Redukcinėje aplinkoje degtų indų šukių aptikta 38 vienetai; dalis jų buvo gludintu paviršiumi. Didžioji dalis žiestų ir glazūruotų indų šukių rasta šurfe 1 bei griovoje tarp piliakalnio ir papilio, šioje griovoje rasta ir didžioji dalis redukcinėje aplinkoje degtų indų. Statybinės keramikos rasta sąlyginai nedaug ir gana lokaliai – beveik visa medžiaga surinkta griovoje tarp piliakalnio ir papilio. Paminėtinas XVI a. būdingas dubeninio koklio dugno fragmentas, puoštas rozete ir dengtas žalia glazūra, XVII a. būdingų plokštinių koklių, puoštų augaliniais motyvais ir dengtų žalia ar balta glazūromis, smulkūs fragmentai, plytų, dengtų žalsva glazūra, fragmentai. Metaliniai radiniai – Aleksandro denaras (3 pav.), Jono Kazimiero Vazos šilingas, lanko strėlės antgalis (4: f pav.), grąžto fragmentas (4: d pav.), peiliukas ar skustuvas, peilis (4: e pav.), sagos (4: b–c pav.) ir kt. Stikliniai radiniai – griovoje tarp piliakalnio ir papilio rasta keletas indų ir langų stiklo šukių. Titnaginiai radiniai – 4 gremžtukai, strėlės antgalio įkotė, grąžtelis, kaltelis ir kita (radinius nustatė dr. G. Gudaitienė) (6 pav.).

Tyrimų metu aptiktas 471 gyvulių kaulas ar jų fragmentas (identifikuoti 148 vienetai). Naminių gyvulių spektre dominuoja galvijai, gerokai mažiau aptikta avies ar ožkos ir kiaulės kaulų; arklio ir šuns – pavieniai atvejai. Zooarcheologinės medžiagos gausa ir sudėtimi išsiskiria šurfas 8, kur XVI a. sluoksnyje medžiojami gyvūnai sudaro net 47 % identifikuotų kaulų – aptikta briedžio, tauriojo elnio ir stirnos kaulų. Medžiojamų žinduolių kaulų kituose šurfuose visai neaptikta. Tyrimų metu paimti 4 grunto mėginiai makrobotaniniams tyrimams. Juose dominavo medienos anglys, augalų sėklų ar grūdų aptikta vos keletas, rasta žuvų žvynų. Zooarcheologinė ir archeobotaninė medžiaga perduota į VU BTC.

The 2020 Investigation in the Vicinity of Merkinė Hillfort

In 2020, a field evaluation (19 test pits totalling 36.35 m^2) and survey (800 m^2) were conducted in the vicinity of Merkinė Hillfort (Varėna District, S Lithuania) at sites where the infrastructure is being renovated and newly installed in places (Fig. 1), revealing a 0.15–2.8 m thick cultural layer ascribed to the 13th–15th, 16th–17th, and 19th–20th centuries. The earliest stage of human activity at this site dates to the Stone Age, but no surviving undisturbed Stone Age archaeological layer or structures were discovered, all of the flint finds having been collected in historical cultural layers (Fig. 6). Sparse finds recalling the Middle Ages: sherds of household pottery characteristic of the 13th–15th centuries (Fig. 5) and an arrowhead characteristic of the mid-14th – early 15th century (Fig. 4:f), were discovered at several locations: in the gully between the hillfort and the adjacent settlement and at the hillfort's W foot (Fig. 2). 16th–17th-century horizons connected with the Merkinė manor space were

encountered in a substantially wider area: in the gully between the hillfort and the adjacent settlement and at the hillfort's W foot. The N part of the gully between the hillfort and the adjacent settlement (test pit 8) yielded a 16th-century layer (Fig. 3) with abundant animal bones including many hunted fauna: elk, red deer, and roe deer. 408 individual finds, the majority household pottery, were discovered during the investigation and handed over to the LNM.

Darius Kiniulis

Kauno gatvė 3 ir 9

2021 m. atlikti žvalgomieji tyrimai Merkinės senojo miesto vietos (UK 3680) (Varėnos r.) Kauno g. 3 ir Kauno g. 9 sklypuose, kuriuose projektuojami nauji statiniai. Bendras ištirtas plotas 18 m^2 (1 pav.). Kauno gatvėje anksčiau vykdyti tyrimai: 1973 m. J. Markelevičius sklype Kauno g. 1, besiribojančiame su Kauno g. 3 sklypu, būsimo pastato vietoje fiksavo statybos darbų metu suardytus kultūrinius sluoksnius (*LIIR*, f. 1, b. 380). 2011 m. R. Šiaulinskas vykdė tyrimus sklype Kauno g. 2 (*ATL 2011 metais*, 2012, p. 638; *LIIR*, f. 1, b. 6311). 2011–2012 m. Vilniaus g. 1 sklype, esančiame priešais Kauno g. 3 sklypą, tyrimus atliko L. Girlevičius (*ATL 2011 metais*, 2012, p. 416). 2017 m. Kauno gatvėje tyrimus vykdė V. Kliaugaitė (*ATL 2017 metais*, 2018, p. 710). 2018 m. Kauno gatvės detaliuosius tyrimus vykdė S. Širvydaitė-Šliupienė (*ATL 2018 metais*, 2019, p. 337). 2019 ir 2021 m. (p. 380–381) tyrimus vykdė V. Vingis, 2019 m. rasti perkasti piltiniai sluoksniai su pavieniais XVII–XVIII a. radiniais (*ATL 2019 metais*, 2020, p. 519).

Kauno g. 3 sklype kasti du 2x2 m dydžio šurfai. Šurfas 1 kastas prie namo ŠV kampo iš kiemo pusės. Nuo 2,75 m gylio fiksuotas 30 cm storio kultūrinis sluoksnis, datuojamas XVI–XVII a., didžioji dalis keramikos šukių koncentravosi griuvenų sluoksnyje (2 pav.). Šurfe rasta molinių puodų, dubenų, lėkščių fragmentų,

1 pav. Ankstesnių ir 2021 m. tyrimų situacijos planas: 1 – 2021 m. ištirti šurfai; 2 – 1973 m. J. Markelevičius; 3 – 2011 m. R. Šiaulinskas; 4 – 2011–2012 m. L. Girlevičius; 5 – 2017 m. V. Kliaugaitė; 6 – 2018 m. S. Širvydaitė-Šliupienė; 7 – 2019 m. V. Vingis; 8 – 2021 m. V. Vingis. I. Braidokienės brėž.

Fig. 1. Situation plan of the 2021 and earlier investigations: 1 – 2021 test pits; 2 – 1973 (Markelevičius); 3 – 2011 (Šiaulinskas); 4 – 2011–2012 (Girlevičius); 5 – 2017 (Kliaugaitė); 6 – 2018 (Širvydaitė-Šliupienė); 7 – 2019 (Vingis); 8 – 2021 (Vingis).